

H. P. Hanssens dagbogsoptegnelser november-december 1918

af *Kim Furdal*

I november og december 1918 deltog H. P. Hanssen i Berlin i forhandlinger af stor betydning for den kommende genforeningsproces. En vigtig kilde til forløbet er H. P. Hanssens optegnelser. De indeholder kontroversielle oplysninger, og var længe kun kendt gennem en noget revideret, trykt udgave. I nærværende artikel analyseres den trykte udgave i forhold til H. P. Hanssens originale optegnelser. Forskningsstipendiat Kim Furdal påviser, hvorledes den grænsepolitiske strid har styret H. P. Hanssen, da han gennemgik optegnelserne forud for trykningen.

De bortkomne dagbøger

Det hævdes ofte, at når man har travlt, så når man langt mere, end hvis man ikke har noget at lave. Er det rigtigt, så behøver man blot at se på størrelsen af H. P. Hanssens privatarkiv for at forstå, hvor travlt beskæftiget grænsepolitikeren H. P. Hanssen var gennem hele livet. Der var næppe ret mange ledige stunder, hvor der ikke blev skrevet et brev, og da krigen lagde en dæmper på den politiske aktivitet, blev der også tid til at føre dagbog. Lad det så være, at en del af hans politiske korrespondance blev skrevet af en sekretær efter diktat. Hans skribentvirksomhed var under alle omstændigheder kolossal.

Selv om H. P. Hanssen fortsatte sit politiske virke efter 1920, så blev Genforeningen det største værk, han var med til at gennemføre. Til gengæld blev der i de mere »stille« år i tyverne tid til en større skribent- og udgivervirksomhed. I 1924 udkom »Fra Krigstiden« bd. 1-2 med dagbogsoptegnelserne fra krigsudbruddet i 1914 til 17. november 1918. Fra 1927 til 1929 fulgte »Fra Kampårene« bd. 1-2 med trykte og utrykte foredrag og afhandlinger, og endelig udkom fra 1928 til 1934 erindringsværket »Et tilbageblik«. De tre værker er centrale kilder til Genforeningens historie og H. P. Hanssens biografi.

Og så kom det hele alligevel ikke med på tryk. Går man hans trykte dagbogsoptegnelser efter, så »glemte« han tilsyneladende sit livs måske travleste periode, tiden fra tilsynsrådets møde på Folkehjem i Aabenraa den 16.-17. november 1918 frem til 21. februar 1919. Først fire år efter udgivelsen af »Fra Krigstiden« udgav H. P. Hanssen i dagbladet Hejmdal sine dagbogsoptegnelser fra 20. november frem til 28. december 1918. Udgivelsen fandt sted i anledning af 10-året for folkemødet på Folkehjem.¹

Da man ikke finder de originale dagbøger for dette tidsrum blandt den ellers ubrudte række af dagbøger i H. P. Hanssens arkiv, konkluderede den senere landsarkivar Harald Jørgensen, som registrerede arkivet efter H. P. Hanssens død, at de originale dagbøger fra mødet på Folkehjem og frem til februar 1919 var bortkommet.² Den opfattelse var endnu gældende, da Harald Jørgensen i 1970 udgav sin afhandling »Genforeningens statspolitiske baggrund«, og ligeledes da Troels Fink kun 8 år efter udgav trebindsværket »Da Sønderjylland blev delt 1918-1920«.³ Begge steder indgik de trykte dagbogsoplysninger fra Hejmdal som en del af kildematerialet med Harald Jørgensen som den flittigste bruger.⁴ Først i 1984 blev de originale optegnelser fundet af Henrik Becker-Christensen i de ellers upåagtede lommekalendere og notesbøger.⁵ Fundet havde med ét slag reduceret den trykte udgave i Hejmdal fra en førstehåndskilde til en andenhåndskilde. Men har det også nødvendigvis reduceret kildeværdien?

Set ud fra en historisk betragtning er afslutningen af de trykte dagbogsoplysninger i »Fra Krigstiden« ganske logisk. Krigen rummer i sig selv en nøje afgrænset periode. Mødet på Folkehjem markerede et ubestridt vendepunkt for den danske bevægelse i Nordslesvig. Med afslutningen på krigen regnede alle med, at Genforeningen var nært forestående, og der skulle handles hurtigt.

H. P. Hanssen fotograferet på sit kontor i det sønderjyske ministerium 1919. De mange arbejdsopgaver medførte, at der ikke længere blev tid til at føre dagbog. Historiske Samlinger for Sønderjylland.

Tillige blev Aabenraa-resolutionen til trods for de betydelige uoverensstemmelser en stor personlig sejr for H. P. Hanssen efter de hektiske og langstrakte forhandlinger i tilsynsrådet inden folkemødet om søndagen. Det var derfor ganske naturligt for H. P. Hanssen at vælge mødet på Folkehjem den 16. og 17. november 1918 og ikke våbenstilstandsdagen den 11. november som afslutningen på »Fra Krigstiden«.

Set ud fra en vurdering af kildematerialet var der endnu en god grund til at stoppe udgivelserne med Folkemødet i november 1918. Efter at politikeren H. P. Hanssen havde ligget i en ufrivillig dvale under krigen, fik han fra begyndelsen af oktober 1918 travlt med at forberede den forestående Genforening politisk som administrativt. Dagbogsskriveren H. P. Hanssen måtte derfor vige pladsen for politikeren H. P. Hanssen, hvilket tydeligt kan aflæses af de bevarede dagbøger. Mens hans dagbogsoptegnelser fra 1918 fylder 11 hefter, så findes der kun tre hefter fra perioden februar 1919 frem til maj 1920. Om det sidste hefte, der rummer optegnelser fra 1. til 5. maj, hedder det ganske betegnende i registraturen: »Disse bøger indeholder ikke optegnelser fra dag til dag, men meddelelser om vigtigere hændelser og forhandlinger«. ⁶ H. P. Hanssen havde simpelthen ikke det nødvendige materiale til en fortsættelse af dagbogsgivelsen meget længere frem.

Der var altså god grund til at stoppe dagbogsgivelserne med mødet på Folkehjem i november 1918, men hvorfor så den mere »anonyme« placering i Hejmdal? Med al respekt for Hejmdal, så nåede avisen ikke det samme brede publikum, som hans store bogudgivelser i tyverne. Selv om H. P. Hanssen med sin udnævnelse til minister i juni 1919 blev en omstridt personlighed, så havde han et format og en så central placering i Genforeningsprocessen, at en udgivelse i et af de landsdækkende blade havde været mere relevant. For at få et svar på dette er det imidlertid nødvendigt først at se nærmere på H. P. Hanssens redigeringsprincipper og omstændighederne omkring udgivelsen af optegnelserne ti år efter mødet på Folkehjem.

Dagbøger eller memoire?

Det kræver personligt mod at skrive sine dagbøger hudløst ærlige, og enhver politiker med respekt for sig selv enten frygter eller håber, at hans eller hendes dagbøger bliver offentlig tilgængelige. Begge dele bidrager til at pynte på formuleringerne. H. P. Hanssen er ingenlunde en undtagelse på dette felt. Selv skriver han i indledningen til sine dagbogsoptegnelser: »Af Hensyn til Optegnelsernes Værdi som historisk Kildeskrift udgiver jeg dem, som de er nedskrevne, kun med Tilføjelse af enkelte Bilag, forklarende Noter og et med korte

biografiske Oplysninger forsynet Navneregister«. ⁷ Beklageligvis holder H. P. Hanssens principper ikke ved en nærmere konfrontation med hans faktiske redigering. Harald Jørgensen har således påvist, hvorledes H. P. Hanssen foretog en kraftig omredigering af de hastigt førte dagbogsoptegnelser med en udbredt brug af forkortelser. »Ikke blot er originaltekstens telegramstil omformet til mere flydende og læselig prosa, men en del er udeladt og endnu mere er føjet til, formodentlig da der af dagbøgenes indhold skulle udarbejdes et trykmanuskript«. De trykte dagbøger er derfor ikke fuldstændig den samtidige kilde, som man ellers kunne foranlediges til at tro, og på den baggrund karakteriserede Harald Jørgensen dem som »... et erindringsværk, bygget på samtidige optegnelser«. ⁸ Mere specifikt kunne han påvise, hvorledes H. P. Hanssen i den trykte udgave glattede ud på de uoverensstemmelser, som kom frem på Aabenraamødet i november 1918. Fremstillingen er ikke forkert, men den »giver blot ikke et fuldstændigt indtryk af forhandlingernes forløb«. Der er med andre ord grund til at læse de trykte erindringer i »Fra Krigstiden« med en god portion kildekritisk sans.

Til gengæld finder jeg, at Harald Jørgensen skyder over målet, når han om dagbøgerne videre anfører, at de »... fremhæver, hvad H. P. Hanssen anså for at være det vigtigste resultat af diskussionen og forbigår mere eller mindre i tavshed, hvad der blev fremført af kritik mod den foreslåede politik«. ⁹ Ja, hvad skulle han ellers! De fleste personer refererer vel det, de finder relevant. Det gjorde hans modstandere også, når de betonedede uenigheden på Aabenraamødet. Forskellen er blot, at relevanskriteriet er forskelligt. Det kan eftertiden ikke bebrejde deltagerne, højest tage de nødvendige forbehold ved brugen af både dagbøger og erindringer.

Med disse bemærkninger in mente kan det ikke undre, at Henrik Becker-Christensen bevidst afholder sig fra at anvende den trykte udgave af dagbøgerne fra tiden efter Aabenraamødet. I hans gennemgang af litteratur og kilder til Genforeningens historie hedder det bl.a.: »Det er her naturligt H. P. Hanssens originale dagbøger, der påkalder sig opmærksomheden, og som bør benyttes frem for de stærkt omredigerede og memoireprægede trykte udgaver«. ¹⁰ Mere specifikt har Henrik Becker-Christensen i en note kommenteret de trykte dagbogsoptegnelser fra tiden efter Aabenraamødet: »En sammenligning her mellem H. P. Hanssens originale dagbog, der gemmer sig i pakken med lømmekalendere og notesbøger, og den trykte udgave viser tydeligt, hvor stærkt sidstnævnte er omredigeret«. ¹¹ Becker-Christensen levner dermed ikke de trykte dagbogsoptegnelser megen relevans, men hvor stort er problemet egentlig?

For at komme nærmere en besvarelse af dette spørgsmål har jeg nedenfor s. 230ff aftrykt notesbøgenes optegnelser den 12. december 1918. Sammenholder man denne med den trykte udgave, så må man med Harald Jørgensen

Tre af aktorerne fra november 1918 på fælles udflugt til Holland 1913, inden det senere brud om grænsedragningen. Fra venstre Nis Nissen og H. P. Hanssen og yderst til højre Helene Hanssen og Kloppenborg Skrumsager. Historiske Samlinger for Sønderjylland.

konstatere, at der er sket en sproglig bearbejdelse af dagbogsmaterialet, så de næsten stenografiske optegnelser får en læseværdig form. Det har naturligvis ikke kunnet undgå at forøge tekstmængden i den trykte udgave. Ganske vist lever denne form ikke op til moderne udgivelsesprincipper, men målgruppen i Hejmdal var jo heller ikke professionelle historikere. Det er i de fleste tilfælde til at leve med. Afgørende er det, hvorvidt H. P. Hanssen har foretaget ændringer eller glidninger i de begivenheder og synspunkter, der bliver skildret eller tilkendegivet.

For at belyse dette må vi se på H. P. Hanssens baggrund for at offentliggøre dagbogsoptegnelserne i Hejmdal i 1928, og heldigvis har vi her hans egen forklaring: »Fra slesvig-holstensk Side har man i de senere Aar sat et Par Legender i Omløb, som har vundet Tiltro i mange Kredse, men ikke har noget med de historiske Tildragelser at gøre. Man har for det første paastaaet, at Tyskland, mens det endnu var i Besiddelse af sin Handlefrihed, havde tilbudt

Danmark at ordne Spørgsmaalet ved en Særoverenskomst. Og endvidere, at den daværende tyske Regering havde været en bestemt Modstander af en-bloc-Afstemning i Nordslesvig. Disse Paastande har ikke noget med Virkeligheden at gøre«. ¹² H. P. Hanssen ønskede med andre ord at gendrive en række rygter fra tysk side, og til dette formål anvendte han ikke alene sine egne dagbogsnotater som kilde. Han leverede også i de efterfølgende bemærkninger en fortolkning af kilden. Unægtelig en usædvanlig situation omkring udgivelsen, som forudsatte en god portion tillid hos læserne til såvel H. P. Hanssen som hans notater.

Den umiddelbare anledning var som nævnt ti-året for Aabenraamødet, men baggrunden var formentlig Samlingsbevægelsens agitation* i foråret 1928, som langsomt fadede ud i løbet af sommeren for at få det endelige dødsstød ved landstingsvalget den 14. september samme år. En kildekritisk kontrol af den trykte udgave må derfor fokusere på, hvorvidt og i givet fald i hvilken grad H. P. Hanssen har redigeret i sine originale dagbogsnotater for at styrke sine argumenter og synspunkter overfor disse rygter. Afgørende er her referatet af begivenhederne den 12. december 1918, hvor H. P. Hanssen havde en længere samtale med den tidligere tyske gesandt i Washington grev J. H. Bernstorff.

Det skjulte citat

Den trykte udgave rummer på dette punkt en ganske væsentlig afvigelse fra originalen, og i modsætning til det normale er der tale om en forkortelse i den trykte udgave i forhold til originalen. I originalen nævner H. P. Hanssen, at han efter mødet i kommissionen vedrørende valutaspekulationen i Nordslesvig havde et kort møde med sin gode ven indenrigsminister Rudolf Breitscheid, hvor han fik forevist nogle fortrolige papirer vedrørende Nordslesvig:

Forinden vilde Breitscheid tale med mig om fortrolige Sager. Han havde Akterne vedrørende Nordslesvig, som vi gennemgik. Det fremgik heraf, at Grev Rantzau indtil i September regnede med en tysk Sejr og derfor afviste en Drøftelse af Spørgsmaalet. I Oktober skrev han i en Indberetning, at han raadede Regeringen til at tage Føling med mig, da jeg – hvis Virksomhed er kendt – øjensynlig nu

* En sønderjysk protestbevægelse startet og dirigeret af det tyske mindretals ledere med henblik på at vinde flest mulige herunder også dansksindede for det tyske mindretals grænserevisionskrav. Bevægelsen fik sin officielle start ved en aktion natten til den 21. april 1928, hvor bevægelsens program blev oplåbet en lang række steder i Sønderjylland. Samlingsbevægelsen blev ingen succes, da det hurtigt kom frem, at den havde sin rod i den Slesvigske Vælgerforening og med kun 1019 stemmer ved Landstingsvalget i september 1928 fik bevægelsen sit endelige dødsstød.

fører en maadeholdende Politik og navnlig [?] efter alt at dømme giver Afkald paa Flensborg. Scavenius' Loyalitet betones stærkt i Indberetningen. Man maa enes om det ... Nordslesvigs Afstaaelse og allerede nu give til kjende at man indvilger deri. Hvis ikke vil man miste mere. Ententen vil da træffe en sydligere Grænse. Regeringen vil afvise det og blive styrtet. En anden Regering vil føje sig. En Særoverenskomst er bedst. Wilsonprogrammet vil da rejse Spørgsmaalet. Ententen ...¹³

H. P. Hanssen siger det ikke direkte, men de fortrolige sager var den tyske gesandt i København grev Brockdorff-Rantzaus indberetninger fra september og frem til 17. oktober 1918 til udenrigsministeriet i Berlin! Hvorvidt H. P. Hanssen ved denne lejlighed fik adgang til andre strengt fortrolige oplysninger fremgår ikke af dagbogsoptegnelserne. H. P. Hanssen var altså fra den 12. december 1918 fuldt ud klar over de overvejelser, som den tyske gesandt i København gjorde sig vedrørende Nordslesvig og dermed også den tyske regerings politik. På den baggrund får H. P. Hanssens ord ifølge dagbogen til grev Bernstorff i det tyske udenrigsministerium samme dag unægtelig en noget anden dimension: »Regeringen og Rigsdagen staar sluttede. De ønsker hvad der er dansk, men ikke mere. Et Regeringsskifte vil ikke ændre den Politik«. Da den tyske udenrigsminister Dr. Solf dagen efter blev erstattet af grev Brockdorff-Rantzau, havde H. P. Hanssen den næsten endegyldige dokumentation for, hvad han hidtil kun havde fået som hensigtserklæringer og tilsagn, at den tyske regering var indstillet på at afstå Nordslesvig til Danmark for at hindre en større landafståelse dikteret af Ententemagterne.

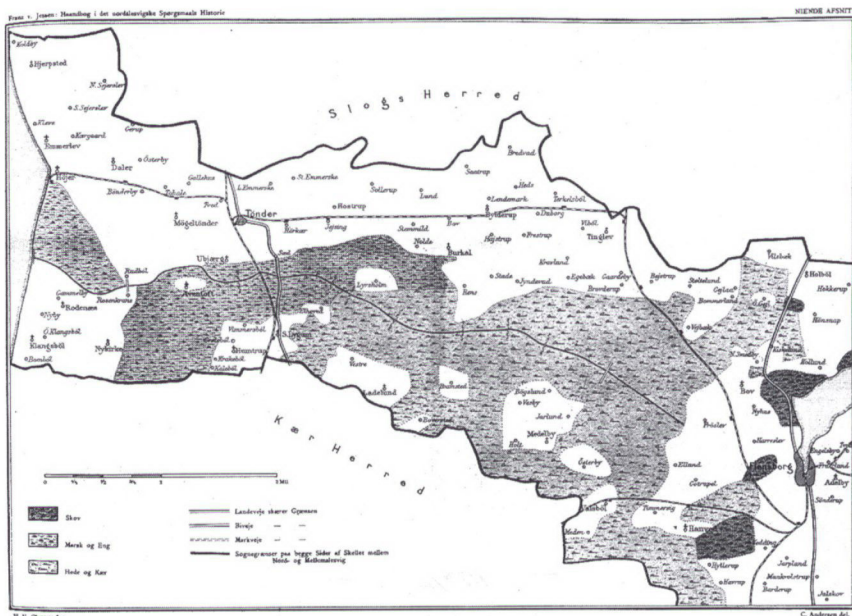
At den tyske regering på denne måde var villig til at afskrive Nordslesvig og den tysksindede befolkning af frygt for større landafståelser, har allerede Troels Fink redegjort for.¹⁴ Senest har Henrik Becker-Christensen godtgjort, hvorledes de to repræsentanter fra »Det tyske udvalg«, godsejer Karl Koch, Jels, og bogtrykker Uwe Schütze, Haderslev, selv samme dag forlod Berlin med klar besked fra såvel udenrigsministeriet som indenrigsministeriet om, at en afståelse af i hvert fald dele af Nordslesvig var uundgåelig.¹⁵

Det var imidlertid ikke alene eftertidens historikere, der kendte til rigsregeringens synpunkter. Fra den 12. december 1918 var H. P. Hanssen og dermed antagelig også den danske regering som nævnt orienteret. Det er formentlig forklaringen på, at det famøse afsnit i notesbøgerne er fjernet i den trykte udgave. H. P. Hanssen kunne ikke blot små 10 år efter offentliggøre de oplysninger, som den tyske indenrigsminister Dr. R. Breitscheid havde lækket. Når Breitscheid overhovedet lækkede oplysningerne til H. P. Hanssen, må det ses på baggrund af det nære venskab mellem de to fra tiden omkring århundredskiftet og den omstændighed, at Breitscheid som indenrigsminister i de afgø-

rende måneder havde adgang til de fortrolige oplysninger.¹⁶ Breitscheid var, indtil han ved Hitlers magtovertagelse i 1933 måtte gå i eksil, en indflydelsesrig leder i SPD, og en offentliggørelse af lækagen ville have bragt Breitscheid i betydelige vanskeligheder overfor såvel sit parti som den tyske offentlighed.

Samtidig frygtede H. P. Hanssen formentlig, at oplysningen om hans nære samarbejde med Breitscheid ville blive brugt af hans politiske modstandere i grænsestriden. H. P. Hanssen måtte således allerede i 1920 afvise, at han var bundet af tidligere aftaler med tyske politikere om den fremtidige grænse.¹⁷ Samme anklage lå bag, da Kloppenborg-Skrumsager et par år efter mere end antydede, at H. P. Hanssen havde ført hemmelige forhandlinger med tyske politikere bag ryggen på ham og Nis Nissen.¹⁸ Det nære venskabelige forhold, som lå bag Breitscheids handling, kunne næsten ikke andet end blive misforstået som endnu et udslag af H. P. Hanssens »tyskerkurs«. I Hejmdal kunne H. P. Hanssen på den ene side nå den sønderjyske befolkning med sit budskab og på den anden side håbe på, at udgivelsen ikke ville rejse en ny blæst omkring grænsen, Flensborg og Genforeningen.

Tiden var altså ikke moden for en så åbenhjertig bekendelse, men H. P. Hanssen skulle bruge Brockdorff-Rantzaus indberetninger til det tyske

Det omstridte område »Nordslesvigs sydgrænse«. Kort af H. V. Clausen gengivet 1901 i »Haandbog i det Nordslesvigske Spørgsmaals Historie«.

udenrigsministerium i sin argumentation. Det gjorde han da også, men blot ikke som en del af dagbogsoptegnelserne. Efter udgivelsen af dagbogsoptegnelserne skrev H. P. Hanssen afslutningsvis nogle betragtninger om den tyske regerings indstilling til det nordslesvigske spørgsmål før og efter sammenbrudet under overskriften: »Bemærkninger til mine Dagbogsoptegnelser i Novbr. og Decbr.«.¹⁹ Her anbragte H. P. Hanssen sine dagbogsnotater, idet kilden og tidspunktet bevidst er sløret med den intetsigende sætning: »I den Revolutionstid, da de nye Magthavere knæsatte Grundsætningen om, at det hemmelige Diplomati skulde afskaffes, fik jeg Adgang til at læse Grev Brockdorff-Rantzaus Indberetninger fra København i September og Oktober Maaned 1918«. Man kan derfor lidt kryptisk udtrykke det således, at H. P. Hanssen anvendte dele af sine dagbogsoptegnelser til at fortolke og uddybe selvsamme dagbogsoptegnelser:

H. P. Hanssens bemærkninger til sine trykte dagbogsoptegnelser i Hjemdal den 14. december 1928: »Kom Sammenbrudet saaledes uventet for Rigsdagen, ja selv for Rigskansleren, gjaldt dette naturligvis ikke mindre for den tyske Gesandt i København. I den bevægede Revolutionstid, da de nye Magthavere knæsatte Grundsætningen om, at det hemmelige Diplomati skulde afskaffes, fik jeg Adgang til at læse Grev Brockdorff-Rantzaus Indberetninger fra København i September og Oktober Maaned 1918. Det fremgik deraf, at Gesandten endnu sidst i September regnede med en Sejr uden Annektioner og Kontributioner. Beretningerne indeholdt ingen Antydninger af, at han holdt en Afstaaelse af Nordslesvig for nødvendig. Men efter Sammenbrudet skrev han først i Oktober i en Indberetning, at Tyskland nu maatte regne med en uundgaelig Landafstaaelse i Hertugdømmerne. Han raadede derfor Regeringen til at søge Føling med mig, da jeg, hvis Virksomhed var den tyske Regering velbekendt, efter alt at domme var Tilhænger af en maadeholden Politik og vilde staa fast paa Selvbestemmelsesretten, selv om Følgen vilde blive, at der maatte gives Afkald paa Flensborg. Man maatte se at enes om Nordslesvigs Afstaaelse og allerede nu give til Kende, at man indvilgede deri. Ententen vilde nærmest være stemt for en sydligere Grænse. Den vilde den danske Regering afvise og saa blive styrtet. En anden Regering vilde foje sig. En Særoverenskomst med Danmark vilde være heldigst. Wilson-Programmet vilde rejse Spørgsmaalet og Ententen tiltræde det. – Saaledes bedømte Grev Brockdorff-Rantzaus Stillingen først i Oktober«.

Udviklingen gik, som også grev Bernstorff bemærkede det, hurtigt i slutningen af 1918, og gesandstens indberetninger var til en vis grad overhalet af udviklingen. Der er dog stadig et kvantespring mellem en officiel tilkendegivelse fra en politisk modstander og så muligheden for at se sin modstander i kortene. Man

må derfor formode, at det var med en vis ro, at H. P. Hanssen den 13. december tog til København over Warnemünde-Gedser. Han havde nu den nødvendige dokumentation for, at det herefter kun drejede sig om at foretage en smidig tilrettelæggelse af den forestående Genforening.

Grænse eller linje?

Omtalen af Breitscheids lækage den 12. december 1918 er dog ikke den eneste væsentlige redigering af de oprindelige dagbogsnotater fra denne dag. H. P. Hanssen havde også sit omdømme og ikke mindst sine politiske modstandere fra grænsestriden at tage hensyn til. Her blev afstemningsgrænsen betragtet som endnu et udslag af tyskerkursen og Aabenraa-resolutionen af de mest nationalistiske som dr. med. Jonas Collin opfattet som »en skændsel«, der ville stå som en »skamplet«. En dolkestødslegende, som efter Genforeningen fik næring af bl.a. Kloppenborg-Skrumsagers påstande om hemmelige forhandlinger i november 1918 mellem H. P. Hanssen og den tyske regering uden om de to landdagsmænd Nis Nissen og Kloppenborg-Skrumsager.²⁰

Det er derfor klart, at H. P. Hanssen for alt i verden måtte undgå formuleringer, der kunne give næring til rygter om hemmelige forhandlinger mellem ham og den tyske regering, hvilket kom til at spille en væsentlig rolle i hans redigering af dagbogsnotaterne. Opmærksomheden samler sig specielt om hans redigelse for grænsespørgsmålet overfor grev Bernstorff. I den trykte udgave i Hjemdal hedder det her:

Jeg: Sydfor denne Linje [dvs. Nordslesvigs sydgrænse, den senere statsgrænse] ønsker vi dernæst i Henhold til Wilson-Programmet en Folkeafstemning i et endnu ikke afgrænset Omraade. Denne Afstemning vil dog næppe faa større Betydning. Flensborg vil saaledes efter min Mening give et betydeligt tysk Flertal. Muligvis vil enkelte Landsbyer i Mellemslesvig give et dansk Flertal og i Henhold dertil kræves indlemmede i Danmark, men store Forskydninger vil det her ikke kunne dreje sig om. Vi ønsker Spørgsmaalet endeligt løst. Vi vil fjerne de bestaaende, men ikke skabe nye Rivningsflader.

og videre:

Men da Stillingen er klar, vil det, selv om der findes Kredse, som uden Hensyn til Selvbestemmelsesretten ønsker en sydligere Grænse, efter min Mening ikke ændre Sagen. Hovedsagen er, at Regeringen, Rigsdagen og den nordslesvigske

Befolkning er enige om kun at kræve tilbage, hvad der er dansk, og dermed at tilstræbe en forstandig og retfærdig Løsning af Spørgsmaalet.

Sammenholder vi disse tekster med originalen, får vi en noget anden udlægning af sagen:

Jeg: Syd derfor kan der ske Afstemning i Henhold til Wilsonprogrammet, men den Afstemning er uden Betydning. Flensborg vil give et stort tysk Flertal, om enkelte Landsbyer giver et dansk Flertal vil ikke ændre Grænsen videre end om den drages Syd for dem. Spørgsmaalet er da ... uvist. Vi vil fjerne en bestaaende, men ikke skabe – ny Rivningsflade.

og senere:

Hovedsagen er, at man fra dansk og tysk Side er enige om at lade den Linje, der nu er draget, træde tydeligt og klart frem overfor Offentligheden. Ententen ønsker øjensynlig en sydligere Linje. Der øves i den Henseende et Tryk paa Rigsdag og Regering i Danmark. Nødvendigt at vi fra begge Sider er enige.

Det kræver ikke større kendskab til grænsespørgsmålet for at se det grænsepolitiske spængstof i de to versioner af samme samtale. H. P. Hanssen nævner i den originale version ganske vist muligheden for en afstemning syd for »Nordslesvigs sydgrænse«, som han i øvrigt ofte betegner som »Grænsen«, men samtidig karakteriserer han denne afstemning som »uden betydning«. Endvidere tilkendegiver H. P. Hanssen åbenhjertigt, at Flensborg vil stemme tysk, og at et dansk flertal i enkelte landsbyer i den senere anden zone ikke vil ændre grænsen væsentligt. Endelig kan formuleringen om dansk-tysk enighed tolkes som om H. P. Hanssen i samarbejde med den tyske regering havde lagt sig fast på den fremtidige grænse inden afstemningen. En opfattelse, der på det seneste er blevet fremført af Bjørn Svensson.

Selv om det må erindres, at H. P. Hanssen den 12. december 1918 havde al mulig grund til at berolige grev Bernstorff ved at fremhæve sit og den danske regerings mådehold, og dermed muligheden for en indbyrdes forståelse, så er der ingen tvivl om, at de nævnte detaljer må få konsekvenser for beskrivelsen af genforeningshistorien i oktober og specielt november 1918. Bjørn Svensson har fremført enkelte af disse detaljer, omend jeg på ingen måde deler hans politiske og personlige bedømmelse af H. P. Hanssens indsats. Pladsen tillader ikke, at jeg går nærmere ind på grænsespørgsmålet. Jeg vil derfor i anden forbindelse behandle spørgsmålet om de såkaldte »hjemmelige forhandlinger« i oktober-november 1918 i relation til H. P. Hanssens parlamentariske virke og

ikke mindst hans nære venskab til socialdemokraten Rudolf Breitscheid, den preussiske indenrigsminister i den afgørende fase af forhandlingerne i Berlin den 11.-13. november 1918.²¹

Konklusion

På baggrund af det foregående er det spørgsmålet, om man som Henrik Becker-Christensen fuldstændigt skal afskrive den trykte udgave af dagbøgerne efter fundet af originalen. Jeg tror det ikke. Som jeg i det ovenstående har forsøgt at påvise, så opstår de mest interessante perspektiver netop ved at konfrontere originalen med den trykte udgave. Kun en sammenligning af de to udgaver gør det muligt at afdække brudfladerne i H. P. Hanssens politiske arbejde. Efter en gennemgang af dagbogsoptegnelserne har jeg det derfor nok med H. P. Hanssens dagbøger som med den nyeste Saxoforskning. Jeg vil hellere bruge kilden konstruktivt fremfor at henvise den til mytologiens verden.

Endelig skal man ikke glemme dens litterære kvaliteter. H. P. Hanssens »dagbøger« i Hejmdal er en læseværdig lækkerbiskken, der giver et godt indtryk af hans mangesidige aktivitet i Aabenraa, Flensborg, Kiel, Berlin og København i de hektiske måneder efter Tysklands sammenbrud. Selv om der ikke er tale om en fuldstændig ordret gengivelse af de originale dagbøger, idet teksten som vanligt er redigeret, så bl.a. de korte »stenografiske« optegnelser bliver læservenlige, så vidner det om H. P. Hanssens journalistiske formåen, at en ganske betragtelig del af den trykte udgave er en ordret afskrift af originalen. Samtidig bliver læseren stilfærdigt guidet igennem teksten med titler på de relevante personer, som optræder på scenen.

Jeg nyder derfor fortsat H. P. Hanssens beskrivelse af rejselivets besværligheder samt de mange selskaber og middage efter Tysklands sammenbrud, selv om han af hensyn til sig selv og Rudolf Breitscheid foretog indholdsmæssige ændringer i centrale passager. Det ville være ønskeligt, om både Hejmdal-udgivelsen og de mere vanskeligt tilgængelige originale dagbøger i H. P. Hanssens privatarkiv snart kunne publiceres samlet. Her vil vi foreløbig nøjes med at give dagbogsoptegnelserne fra 12. december 1918:

Berlin, den 12. December 1918

Konferencen ... Nordslesvig. Kl. 10 3/4 Indenrigsministeriet. Der fandt Forhandling sted om Opkjøbet af Gaarde i Nordslesvig. Jeg blev af Breitscheid ført op i Værelset. Repræsentanter for de forskellige Resorts var til stede

meget vigtig og fortrolig
 Sager. Han havde afkommet
 vedspisende Nordlesvig, som
 vi gjenemgik. Det var
 et brev, at Grev Rantzau
 midt i September regnede
 med en tysk Sejr og derfor
 afskrev en Erklæring af
 næst. I Oktober skrev
 han i en Indberetning, at
 Regeringen til at
 tage Føling med mig, da

jeg - hvis Udsættelse af
 spørgsmålet var for en anden
 Ledende Råd, og navnlig
 det var af alle et andet
 give afslutning af Rantzau.
 'Særlig', som det
 bekendt var, Indberetning.
 Han var selv og det blev
 afslutning af alle, allerede
 var jeg til Gode og var
 ved Rantzau. Det var
 med en vis mere. Han
 kendte til de forskellige

H. P. Hanssens meget vigtige dagbogsoptegnelser er nedskrevet med hurtig hånd og derfor vanskelige at læse. Her et uddrag fra 12. december 1918 jvfr. gengivelsen s. 231f. Landsarkivet i Aabenraa.

mit Brev til Breitscheid var Indledning om Sagen. Saa af Akterne. Dertil en
 Indberetning fra Regeringspræsidenten med Indflydelse af Adler, som jeg hav-
 de gjort Genforeningsspørgsmaalet. Vanskeligheden var formelt at komme
 Opkøb til Livs. Jeg gav en Fremstilling af Situationen, derefter kort Forslaga-
 ne, som jeg havde gjort og undskyldte mig saa, da jeg skulde være i Udenrigs-
 ministeriet kl. 11 $\frac{1}{2}$. Forinden vilde Breitscheid tale med mig om fortrolige
 Sager. Han havde Akterne vedrørende Nordslesvig, som vi gjenemgik. Det
 fremgik heraf, at Grev Rantzau indtil i September regnede med en tysk Sejr
 og derfor afviste en Drøftelse af Spørgsmaalet. I Oktober skrev han i en Indbe-
 retning, at han raadede Regeringen til at tage Føling med mig, da jeg - hvis

Virksomhed er kendt – øjensynlig nu fører en maadeholdende Politik og navnlig [?] efter alt at dømme giver Afkald paa Flensborg. Scavenius' loyalitet betones stærkt i Indberetningen. Man maa enes om det ... Nordslesvigs Afstaaelse, og allerede nu give til kjende at man indvilger deri. Hvis ikke vil man miste mere. Ententen vil da træffe en sydligere Grænse. Regeringen vil afvise det og blive styrtet. En anden Regering vil føje sig. En Særoverenskomst er bedst. Wilsonprogrammet vil da rejse Spørgsmaalet. Ententen ...

En Konference om Nordslesvig afholdes en af Dagene. Gehejme-Overregeringsraad Dr. Lensch har fastsat Dagsordenen. Den indeholder Lovgivning, Afstemningsregler, Overtagelse af Statsgæld, Indløsning af Statsejendom, Sikring af tysk Mindretals-Ret. Sikring af tysk Sprogs Ret i Kirke, Skole. Det er det vigtigste. Intet at indvende mod, at man fra et tysk Standpunkt overvejer dette.

Der var ikke megen Tid, da Dr. Breitscheid havde aftalt med den tidligere amerikanske Gesandt Grev Bernstorff, at jeg skal være hos ham i Udenrigsministeriet kl. 11 $\frac{1}{2}$. Jeg gik dertil, maatte vente lidt, da Exellencen var til Pressekonference og blev saa meget velvillig modtaget. Greven udtalte straks at han ønskede Samtalen, fordi han var udset til Leder af Fredsforhandlingen. Alt skiftede hurtigt i denne Tid, om denne Beslutning blev opretholdt var tvivlsomt, men forløbig maatte han regne dermed. Jeg havde været i København. Han spurgte, hvorledes Stillingen var der. Jeg svarede: Rigsdagen og Regeringen staar sluttede. De ønsker, hvad der er dansk, men ikke mere. Et Regeringsskifte vil ikke ændre den Politik.

Greven: Det er glædeligt, at der dog findes en enkelt fornuftig Regering i denne Tid, hvor der stilles saa mange uforstandig og uheldsvanger Krav. Jeg har Grund til at antage at min Fætter, Rantzau i København, deler dette Standpunkt. Jeg stadfæstede dette.

Men hvorledes, fortsatte Greven, tænker man sig i Danmark Spørgsmaalet rejst paa Fredskonferencen. Da jeg skal lede Forhandlingerne fra vor Side, vilde jeg gerne vide det. Hvorledes ønsker man f. E. Afstemningen?

Jeg: Vi har draget en Linje, som vi betegner som Nordslesvigs Sydgrænse ... det Nordslesvigske Spørgsmaals Løsning og det ønsker vi løst indenfor den Grænse. Hvad der ligger nord for den Grænse kan eventuelt gaa uden Afstemning til Danmark. Linjen er jo ikke ny. Det er Sproggrænsen i Øst og Vest. Det er Linjen, som den provisoriske Regering drog i 1848, som Preussen ind paa med til i London 1864, som atter opdagede i § 5 1866.

Ja, i London det var jo min Fader, svarede Greven. Om den Linje kan der ikke tvistes, den tilstaaes herfra.

Jeg: Syd derfor kan der ske Afstemning i Henhold til Wilsonprogrammet, men den Afstemning er uden Betydning. Flensborg vil give et stort tysk Fler-

tal, om enkelte Landsbyer giver et dansk Flertal vil ikke ændre Grænsen videre end om den drages Syd for dem. Spørgsmaalet er da ... uvist. Vi vil fjerne en bestaaende, men ikke skabe – ny Rivningsflade.

Greven: Ja, alt det kan ordnes fordrageligt og venskabeligt.

Jeg: Det er jo modigt af den. Det ikke bliver Afstemning. Linjen falder jo ogsaa i al væsentlig med Rigsdagvalgene. Den er i Professor Broesickes Statistik i Mitteilungen des preussischen Statistischen Landesamt. Afstemningen afhængig af Elsass-Lotringen. Hvis det nægtes der, saa maaske ogsaa i Nord-slesvig, men da Stilling er utvivlsom, vil den ikke ændre Sagen. Hovedsagen er, at man fra dansk og tysk Side er enige om at lade den Linje, der nu er draget, træde tydeligt og klart frem overfor Offentligheden. Ententen ønsker øjensynlig en sydligere Linje. Der øves i den Henseende et Tryk paa Rigsdag og Regering i Danmark. Nødvendigt at vi fra begge Sider er enige.

Greven: Wilson vil sikkert støtte dette. Han vil ikke mere end hvad Befolkningen vil. Han vil skabe Fred og Forsoning.

Vi talte endnu noget om Sagen. Han takkede for mit Besøg. Jeg erklærede mig villig til naar som helst at komme til Berlin, hvis man ønsker »Rücksprache« med mig inden de afgørende Forhandlinger fandt sted. Greven betonedes endnu en Gang til Slut det glædelige i hvis denne Grænseregulering fandt Sted i Fred, ... Det lovede godt for Fremtiden.

Af Breitscheid erfarede jeg i Gaar, at Tiedje er rejst til København paa Udenrigsministeriets Vegne. Jeg antager, at hans særlige Opgaver er den at varetage de tysk Mindretals Interesser – Grev Bernstorff omtalte ikke hans Opgave eller Virksomhed.

Var om Aftenen hos Kapt. Ramm, hvor jeg traf Kaptajnerne Leerbeck og Lunn. Den sidste vilde have Dannevirkelinjen. Ramm opponerede – Angel var tysk og blev tysk, hvortil Lunn svarede, at vi jo kunde flytte de tyske Angelboere bort sydpaa.

NOTER OG HENVISNINGER

Afsnit i H. P. Hanssens originale dagbogsoptegnelser 12. december 1918, som det ikke har været muligt at tyde, er markeret med ...

1. Hejmdal 20. og 23. november samt 5., 7. og 14. december 1928.
2. La. Aab. Foreløbig arkivfortegnelse over H. P. Hanssens privatarkiv. Aabenraa 1977 forord. Harald Jørgensen: »Aabenraa-resolutionens tilblivelse. En kildekritisk undersøgelse« i: Festskrift tilegnet Axel Linvald Kbh. 1956 s. 197.
3. Harald Jørgensen: »Genforeningens statspolitiske baggrund« Aabenraa 1970. Troels Fink: »Da Sønderjylland blev delt 1918-1920« bd. I-III Aabenraa 1978-1979.
4. Harald Jørgensen (1970) 4. afsn. noterne 3, 7, 8, 11, 14, 63. 5. afsn. noterne 37 og 43. Troels Fink (1978-79) bd. I note 119, 141, 148 og 152.

5. Henrik Becker-Christensen: »Dansk mindretalspolitik i Nordslesvig« Aabenraa 1984 s. 240. H. P. Hanssens privatarkiv pk. 116.
6. Registratur over H. P. Hanssens privatarkiv s. 239, pk. 115.
7. H. P. Hanssen: »Fra Krigstiden. Dagbogsoptegnelser« bd. I Kbh. 1924, forord.
8. Harald Jørgensen (1956) s. 192.
9. Harald Jørgensen (1956) s. 196.
10. Henrik Becker-Christensen (1984) s. 240.
11. Henrik Becker-Christensen (1984) s. 268 note 430.
12. Hejmdal den 14. december 1928.
13. At H. P. Hanssen rent faktisk har læst Brockdorff-Rantzaus memorandum fremgår tydeligt ved at sammenholde H. P. Hanssens referat med originalen, som er gengivet hos Troels Fink (1978) bd. I s. 55.
14. Troels Fink (1978) bd. I s. 55-59. Derimod havde Harald Jørgensen tilsyneladende svært ved at tro, at den tyske rigsregering på så tidligt et tidspunkt havde afskrevet Nordslesvig. Forskellen er her, at Troels Fink via Rigsarkivets fotokopier fra Auswärtiges Amt havde direkte kendskab til den tyske rigsregerings holdning i sagen. Harald Jørgensen (1970) s. 203.
15. Henrik Becker-Christensen (1984) s. 63.
16. »Bogen om H. P. Hanssen skrevet af hans venner«. H. P. Hanssen: »Grænsespørgsmaalet« Kbh. 1920 s. 54f. Kbh. 1948 s. 135. Rudolf Breitscheid var preussisk indenrigsminister fra 14. november 1918 til januar 1919. Brockhaus Enzyklopädie bd. III Wiesbaden 1967 s. 244.
17. H. P. Hanssen: »Grænsespørgsmaalet« Kbh. 1920 s. 78.
18. H. D. Kloppenborg-Skrumsager: »Ved Tysklands sammenbrud 1918« i: L. P. Christensen »Slesvig delt« Flensborg 1922 s. 11-18. Bjørn Svensson har siden taget tråden op i »Tyskerkursen« 1983 og »Det skjulte spil« Sdj. Årb. 1992.
19. Hejmdal fredag den 14. december 1928.
20. H. D. Kloppenborg-Skrumsager: »Ved Tysklands Sammenbrud 1918« i: L. P. Christensen (red): »Slesvig delt« Flensborg 1922, s. 11-18.
21. Bjørn Svensson (1992). Desuden Kim Furdal: »Berlinske forbindelser«, upubliceret manuskript.